

УДК 343.13:621.38

Л. В. Гаврилюк,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стаття присвячена питанням застосування електронних засобів контролю за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Обґрунтована позиція необхідності внесення змін до статей Кримінального процесуального кодексу України, які стосуються удосконалення порядку застосування ЕЗК, на підставі аналізу нормативно-правових актів України та з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: електронні засоби контролю, домашній арешт, слідчий, працівник органу в внутрішніх справах, запобіжні заходи.

Статья посвящена вопросам применения электронных средств контроля за новым Уголовным процессуальным кодексом Украины. Обоснована позиція необхідності внесення изменений в статьи Уголовного процессуального кодекса Украины, которые касаются усовершенствования порядка применения ЭСК, на основе анализа нормативно-правовых актов Украины и с учетом международного опыта.

Ключевые слова: электронные средства контроля, домашний арест, следователь, работник органа внутренних дел, меры предосторожности.

Paper is devoted to the use of electronic devices of the monitoring of the new Criminal Procedural Code of Ukraine. Position is substantiated about the necessity of the amending of the articles of the Criminal Procedural Code of Ukraine concerning the improvement of the application of CRU, based on the analysis of legislation of Ukraine and international experience.

Keywords: electronic monitoring, house arrest, investigator, law enforcement officers, precautions.

Надаючи суб'єктам кримінального процесу права і покладаючи на них обов'язки, видавники Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), як і будь-якого іншого нормативно-правового акта, розраховують на те, що завдяки громадській свідомості права будуть використовуватися, а обов'язки добровільно виконуватимуть. Проте в дійсності механізм правового регулювання без примусу є абстракцією.

Так, згідно з ч. 2 ст. 131 КПК до заходів забезпечення кримінального провадження відносяться запобіжні заходи. Метою їх застосування є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (ст. 177 КПК) [1].

Отже, з цієї норми випливає, що від виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених обов'язків у зв'язку з обранням стосовно нього запобіжного заходу, безперечно, залежить швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних справ. У зв'язку з чим постає необхідність у визначенні найбільш ефективних заходів забезпечення виконання підозрюваним (обвинуваченим) умов запобіжного заходу за новим КПК.

Різні аспекти застосування запобіжних заходів досліджували Аленін Ю.П., Грошевий Ю.М., Данченко Т.В., Захарко А.В., Капліна О.В., Клочков В.Г., Коваленко Є.Г., Лобойко Л.М., Люблінський П.І., Малярєнко В.Т., Мельник Р.І., Михеєнко М.М., Нор В.Т., Пилипчук П.П., Рожнова В.В., Шибко В.П. та ін. Проте комплексний аналіз питання застосування електронних засобів контролю (далі – ЕЗК) до підозрюваного (обвинуваченого), щодо якого обрано запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, за новим КПК не здійснювався. Також відсутність на сьогодні в Україні практики застосування ЕЗК спонукає до більш детального дослідження цього питання та надання відповідних пропозицій.

Метою статті є з'ясування проблемних питань, що виникають у зв'язку із застосуванням ЕЗК, та надання пропозицій щодо його удосконалення з урахуванням особливостей вітчизняного законодавства та міжнародного досвіду.

Безперечною новелою нового Кримінального процесуального кодексу України є застосування слідчим та працівниками органу внутрішніх справ електронних засобів контролю до осіб, щодо яких обрано запобіжний захід домашній арешт або інший запобіжний захід, не пов'язаний із позбавленням волі. Це на сьогодні є додатковою можливістю слідчого та працівників органів внутрішніх справ контролювати підозрюваних, обвинувачених, щодо яких обрано відповідні запобіжні заходи.

Варто зазначити, що ЕЗК застосовувалися раніше й застосовуються на сьогодні до підозрюваних, обвинувачених та засуджених у США, Польщі, Російській Федерації та в інших державах світу.

Загалом кримінальне законодавство багатьох держав досить чітко встановлює випадки, коли до особи можуть застосовуватися засоби електронного контролю. Переважно таке передбачено за вчинення злочинів невеликої тяжкості.

Так, у Сполучених Штатах Америки електронні браслети носять особи, підозрювані чи вже засуджені за викрадення автомобілів, за злочини, пов'язані з наркотиками, а також особи, що порушують правила дорожнього руху чи зловживають алкогольними напоями.

Застосовують такі засоби контролю й до осіб, які причетні до статевих злочинів [2].

У Швеції електронні браслети застосовують до осіб, які засуджені до трьох місяців – дрібних злочинів та водіїв, які потрапили в ДТП. У Німеччині на прохання засуджених рішення надіти на них електронний браслет приймає не суд, а прокуратура. Обирають браслети й ті, хто розраховує на умовно-дострокове звільнення.

В Ізраїлі на прохання адвокатів суд може прийняти таке рішення навіть стосовно осіб, які перебувають під слідством. Як експеримент такі браслети почали використовувати у Франції, Швейцарії та Південній Кореї. В Австрії електронні браслети надівають на достроково звільнених осіб, яких було засуджено на строк менше трьох років. Погодившись одягти такий браслет, можуть

достроково вийти з в'язниці й естонські ув'язнені. У цій країні браслети застосовують з 2006 року [3].

Відповідно до нормативно-правових актів Російської Федерації, право використовувати електронні та інші технічні засоби нагляду і контролю для забезпечення нагляду за засудженими та контролю за знаходженням підозрюваних або обвинувачених, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, та за дотриманням ними накладених судом заборон і обмежень, надається кримінально-виконавчій інспекції.

Застосування ж ЕЗК в Україні є лише додатковою гарантією забезпечення виконання підозрюваним чи обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків. На сьогодні застосування ЕЗК до засуджених осіб чи осіб, які можуть бути умовно-достроково звільнені, законодавством України не передбачено.

Так, відповідно до п. 9 ч. 5 ст. 194 КПК носити ЕЗК є одним із обов'язків, необхідність покладання якого доведена прокурором у зв'язку із застосуванням слідчим суддею, судом до підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою.

Згідно зі ст. 195 КПК, ЕЗК можуть застосовуватися: слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, якою на останнього покладено відповідний обов'язок; працівниками органу внутрішніх справ на підставі ухвали слідчого судді, суду, якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Тобто, відповідно до зазначеної норми, винятком щодо застосування ЕЗК є категорія осіб, стосовно яких обрано запобіжний захід тримання під вартою.

У разі обрання до підозрюваного та обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Так, у 2013 році ЕЗК було застосовано: слідчими – до 107 осіб; працівниками органів внутрішніх справ – до 182 осіб [4].

Застосування електронних засобів контролю полягає в закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцеперебування. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та має сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії.

Згідно з ч. 4 ст. 195 КПК, не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності у їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує.

Метою застосування ЕЗК слідчими (працівниками органу внутрішніх справ) є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків. Переліки обмежень, які покладаються на підозрюваного (обвинуваченого) у зв'язку з носінням ЕЗК, мають свої особливості з урахуванням характерних ознак злочину, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа, в кожному окремо взятому випадку та виду запобіжного заходу, який обраний до підозрюваного (обвинуваченого). Мається на увазі, що застосування до підозрюваного (обвинуваченого) в разі обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту ЕЗК сприятиме запобіганню його спробам: переховуватися від органів досудового розслідування;

відлучатися із місця проживання (зазначеного в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту).

Застосування ж до підозрюваного (обвинуваченого) ЕЗК у випадку обрання до нього іншого, не пов'язаного із триманням під вартою запобіжного заходу сприятиме запобіганню його спробам:

відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого;

відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом, тощо.

Так, у 2013 році за допомогою ЕЗК було виявлено 235 порушень покладених на підозрюваних, обвинувачених обов'язків, у тому числі: 24 випадки ухилення від контролю шляхом умисного зняття електронного браслета; 10 випадків ухилення від контролю шляхом пошкодження ЕЗК; 7 випадків ухилення від контролю шляхом іншого втручання в роботу ЕЗК [4].

Аналізуючи положення КПК, варто зазначити, що обов'язок щодо носіння ЕЗК може бути покладено на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому статтею 199 КПК. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого було покладено обов'язок носіння ЕЗК, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.

З урахуванням викладеного вище варто зазначити, що головною перевагою застосування ЕЗК до підозрюваного чи обвинуваченого, стосовно якого обрано запобіжний захід, не пов'язаний із позбавленням волі, чи домашній арешт, є можливість перебування особи на волі або за місцем проживання, не перериваючи сімейних та суспільних зв'язків, а не в ізольованій від суспільства установі. Особливо це стосується групи осіб із особливими потребами, перебування яких під вартою є небажаним, зокрема це:

особи, які страждають на певні хронічні хвороби, хвороби, що не підлягають лікуванню;

неповнолітні, що обвинувачуються у вчиненні злочинів, адже їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи в слідчому ізоляторі негативно впливає на ще несформовану дитячу психіку;

особи похилого віку;

особи, які мають на утриманні неповнолітніх дітей, та ін.

Також можна припустити, що застосування ЕЗК сприятиме зменшенню кількості заарештованих та відправлених до СІЗО осіб й дасть змогу державі заощаджувати на утриманні осіб під вартою, доставленні їх до суду, а в подальшому, якщо такі засоби контролю будуть використовуватися в Україні й до засуджених, – значно зменшить наповненість місць позбавлення волі та затрати на їх утримання.

Однак, про такі переваги застосування ЕЗК ще рано вести мову. Якщо взяти до уваги досвід застосування ЕЗК, який існує на сьогоднішній день в Україні, то можна зазначити відсутність чіткої регламентації щодо дій співробітників територіального підрозділу уповноваженого підрозділу, які мають здійснювати цілодобовий контроль за використанням особою ЕЗК. Тобто відсутність налагодженої взаємодії служб та підрозділів органів внутрішніх справ з цього питання сприяє несвоєчасному реагуванню на сигнал тривоги, що надходить на пульт моніторингу. І як наслідок, застосування ЕЗК до підозрюваних (обвинувачених) не може гарантувати виконання ними зобов'язань, передбачених обраним стосовно них запобіжним заходом. Особливо це стосується такого запобіжного заходу як домашній арешт.

Так, враховуючи рекомендації Вищого спеціалізованого суду України (далі – ВССУ) з розгляду цивільних і кримінальних справ, викладені в листі № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013 р. “Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України”, щодо застосування домашнього арешту, наголос зроблено на соціальну та психологічну складову, яку мають врахувати правоохоронці. Так, на думку ВССУ, правильною слід вважати практику тих слідчих суддів, які застосовують цей запобіжний захід у згаданих випадках, з’ясувавши при цьому думку власника житла (якщо він відомий) та оцінивши усі обставини в сукупності, у тому числі: міцність соціальних зв’язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявність у нього родини й утриманців (місце їх фактичного проживання); достатність застосування такого запобіжного заходу для запобігання ризикам, визначеним у ст. 177 КПК, зокрема, спробам підозрюваного, обвинуваченого переховуватися від органів досудового розслідування та суду, незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста, перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином, вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується [5].

Тому, на нашу думку, було б доречно враховувати такі обставини слідчим суддею при прийнятті рішення про застосування до підозрюваного (обвинуваченого) ЕЗК у передбачених законом випадках.

З урахуванням того, що ЕЗК є засобами забезпечення спеціального режиму, в якому повинен перебувати підозрюваний (обвинувачений) під час досудового слідства, процесуальне значення їх застосування до підозрюваного (обвинуваченого) полягає в тому, що вони сприяють:

- 1) забезпеченню оптимальних умов для доказування і досягнення істини у кримінальній справі;
- 2) створенню умов для реалізації завдань кримінального процесу;
- 3) забезпеченню спеціального режиму, в якому повинен перебувати підозрюваний (обвинувачений).

Таким чином, слід констатувати, що новели Кримінального процесуального кодексу України, присвячені застосуванню ЕЗК як додаткового обов’язку, який може бути покладений на підозрюваного, обвинуваченого ухвалою слідчого судді, суду при обранні до нього запобіжного заходу, не пов’язаного з триманням під вартою, та у вигляді домашнього арешту, є недосконалыми. Це стосується й організаційної готовності як органів досудового розслідування застосовувати ЕЗК, так і співробітників територіального підрозділу уповноваженого підрозділу.

Вважаємо, що усунення законодавцем існуючих на сьогоднішній день недоліків та прогалин, які виникають у процесі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та ЕЗК, з врахування міжнародного досвіду з цього питання, дозволить слідчим та працівникам органів внутрішніх справ уникнути зайвих як процесуальних, так і організаційних проблем під час застосування ЕЗК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012 р. – 1224 с.
2. *Пилипенко В.* Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах / В. Пилипенко // Закон і бізнес. – 2012. – №11(1050) [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : [http : // zib.com.ua/ua/print/8454-elektronniy_monitoring_zaoschaditi_na_.html](http://zib.com.ua/ua/print/8454-elektronniy_monitoring_zaoschaditi_na_.html).

3. Браслеты вместо решетки. Зачем сажать, если можно “окольцевать”? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www. selnov.ru/publikat=284](http://www.selnov.ru/publikat=284).

4. Звіт про застосування в органах внутрішніх справ України електронних засобів контролю за 12 місяців 2013 року : Додаток до доручення МВС від 30.08.2013 № 15101/Дв Форма 1-ЕЗК.

5. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // sc.gov.ua/ua/2013_rik.html](http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html).

Отримано 16.01.2014